

Luka Tomašević

SHVAĆANJE SMRTI DANAS

Smrt je čovjeku uvijek izazov i uvijek mu se nameće kao veliko pitanje koje je usko povezano uz sami smisao života i opstojnosti. A svakako je isto tako i to da postoji uski odnos između čovjekova stava pred smrću i njegove svijesti o sebi, tj. o stupnju svijesti vlastitog bitka i vlastite osobnosti, kako naglašava E. Morin. O tom shvaćanju samoga sebe i smrti dakako da veoma veliku ulogu igraju religija, vjera i ideologija, kao i sama osobna kultura i kultura sredine.

Ako bacimo samo i brz pogled na današnju kulturu, onda se lako uočavaju dva suprotna stava pred smrću: centralnost smrti u filozofskoj misli koja čovjeka definira kao "biće za umiranje" s jedne strane, a s druge postoji praktična eliminacija smrti iz života, što se najbolje uočava u tzv. "američkom načinu umiranja" (american way of dying).

1. Smrt u suvremenoj misli

Moderna filozofska misao postavila je smrt u samo žarište svoga razmišljanja o čovjeku. Gotovo bi se moglo reći da ta misao želi smrt potpuno personalizirati i učiniti je ljudskom. Još 1951. P.L. Landsberg tvrdi: "Svijet smrti ide ukorak s ljudskom individualizacijom kao i s ostvarivanjem pojedinih osobnosti".¹ Pače, on smrt usko povezuje uz rast same ljudske osobnosti: "Proces individualizacije i mortalizacije idu zajedno".²

1. P.L. LANDSBERG, *Essai sur l' experience de la mort*, Paris 1951, str. 2.

2. Usp. Isto, str. 31.

Tako se rađa svijest da smrt nije jednostavni i nesebični problem već jedan životni misterij koji se tiče svakog i čitavog čovjeka i koji obuhvaća čitav njegov bitak tako da za veliki broj filozofa "smrt postaje unutrašnji zahtjev, toliko osobna nužnost tako da se s njom može mjeriti jedino subjekt."³

Već na početku ovoga stoljeća R.M. Rilke je u europsku misao uveo tematiku smrti kao nečega egzistencijalnoga što posvuda i stalno napada na ljudski život: "Smrt je posvuda oko nas u vlastitoj kući i gleda nas kroz pukotine stvari."⁴ Budući da je tako doživljava kao sastavni dio života, on o smrti govori na više načina: kadšto je to "mala smrt" koja dolazi izvana, a kadšto "strana smrt" koja dolazi iznenada i zahvaća neosobnog čovjeka, čovjeka banalne egzistencije koji živi opstojnost mase. Takav čovjek zapravo ne umire već se prepušta smrti: "Sada se umire na 559 kreveta. To je serijski rad prirode. U tako ogromnoj proizvodnji pojedinačna smrt nije dovoljno naglašena... Tko bi danas još nešto i dao za dobro pripremljenu smrt? Nitko! Čak i bogataši koji bi mogli sebi priuštiti dostojanstveno umiranje počinju biti nemarni i indiferentni. Želja da se posjeduje vlastita smrt, postaje sve rjeđa."⁵ Takvoj "stranoj smrti" Rilke suprostavlja "veliku smrt", tj. onu koju čovjek usvaja u sebe kao vlastitu smrt uvodeći je u svoj život kao dio vlastite egzistencije, te je onda u svom osviještenom životu u potpunosti personalizira. Prema Rilke-u u takvoj se smrti upravo i sastoji punina ljudskog života. kako on to izražava u svojoj molitvi: "Gospodine, svakome udijeli vlastitu smrt: smrt koja proizlazi iz takvog života u kojemu svatko nalazi ljubav i smisao".⁶ U njegovom shvaćanju vlastita smrt je samo ona što je ljudi sa sobom nose kroz svoj život kao nešto vlastitoga, egzistencijalnoga.

Rilkeove pjesničke intuicije o smrti najviše su utjecale na M. Heideggera koji je razradio čitavu "antropologiju smrti" na filozofskom planu.⁷ Smrt tako postaje žarišna točka njegove filozofije i "hermeneutički ključ"

3. R.W. GLEASON, *The world to come*, New York 1958, str. 58.

4. Cit. prema M. BORDONI, *Dimensioni antropologiche della morte*, Roma 1969, str. 15.

5. Isto.

6. Isto.

7. Isto, str. 19.

oblem već
obuhvaća
unutrašnji
edino sub-

nisao uveo
napada na
is kroz pu-
ivotu, on o-
zi izvana, a
g čovjeka,
vjek zapra-
a. To je se-
nrt nije do-
ipremljenu
stveno umi-
lastita smrt,
eliku smrt",
u svoj život
ivotu u pot-
sastoji puni-
odine, sva-
ota u kojem
smrt je samo
itoga, egzis-

M. Heideg-
com planu.⁷
utički ključ"

norte, Romu

njegove misli. Osim Rilkea na Heideggera je značajno utjecao i S. Kierkegaard sa svojim pesimizmom, tako da kritičar M.F. Sciacca podrugljivo piše: "Suvremeni je egzistencijalizam došao na svijet onoga maglovitog dana ili one crne noći kada se mladi njemački profesor Martin Heidegger, pun do-
bude i loše volje, namjerio na gotovo zaboravljene knjige tužnoga danskog teologa Kierkegaarda, pesimiste i humaniste. Pročitao ih je, pročistio od "mitova" o Adamu i Evi, o đavlu i Bogu, o grijehu i milosti, i tako sekularizirane još jednom dobro promislio".⁸

No, kako bilo da bilo, Heidegger problematiku smrti razrađuje s meto-
dološkom točnošću i preciznošću fenomenologije. On smatra da je u
čovjeku (Dasein) njegov najoriginalniji način života sama njegova opstojnost
(Existenz) kroz koju se njegovo biće ostvaruje i određuje kroz trajno nadi-
luženje postojećih stanja i odabira mogućnosti. U tom procesu veoma veliku
ulogu igra njegova savjest (Gewissen) koja čovjeka opominje, a on živi u
svijetu (in-der-Welt-sein) zaokupljen svojom brigom (Sorge), da je on za-
pravo ništa, a konačni vjesnik te ništetnosti jest smrt. Tako glas savjesti
čovjeka opominje da od anonimne, banalne i svagdašnje egzistencije postane
vjesno "biće za smrt" (sein-zum-Tode), čime se sama egzistencija u svom
neautentičnom obliku ne miri i to odbacuje. No, to je ipak pravi način da se
dođe do egzistencijalnog temelja zaborava smrti. Heidegger s gnušanjem od-
bacuje ostvarenje vlastite smrti (samoubojstvo) i nastoji shvatiti nemo-
ogućnost egzistencije kao takve budući da je označena ništavilom, tj. smrću.

On smatra da treba nadići taj stav banalnog čovjeka koji, da bi umanjio
strah, odgađa smrt za kraj vremenitog života, i to kao čisto biološki feno-
men. Čovjekova smrt nije jednostavna biološka činjenica u redu naravnih
zakona. Ako bi bila samo kraj živog bića, zašto je se onda i bojati? Tada bi je-
dini ispravni stav bio onaj što ga je već proklamirao Epikur: "Dok smo mi
nema smrti, a kad bude smrti, neće biti nas".

A ljudska smrt ima, naprotiv posebni i uski odnos sa samom ljudskom
opstojnošću. Smrt u sebi ne postoji, već postoji čovjek "kao biće za smrt".⁹

8. M.F. SCIACCA, *La filosofia nel suo sviluppo storico*, vol. III, Roma 1970, str. 260.

9. Usp. M. HEIDEGGER, *Sein und Zeit*, str. 52.

Smrt stoga nije jednostavni prestanak našega bića, već je ona naprotiv način opstojnosti i prisutna je u svakom trenutku života, i to kao njegova granična mogućnost. Sama ideja granične mogućnosti, koju je preuzeo od Jaspersa, označava odlučujuću i novu priliku koja je navezana na ljudsku narav kao takvu i koja je čovjeku utisnuta u njegov svršeni bitak. Shvaćena tako na egzistencijalistički način, smrt onda treba biti uključena u život i to kao prisutnost koja otkriva najdublji smisao egzistencije. U tom smislu ona tada daje jedinstvenost i neponovljivost. Stoga prihvatiti činjenicu da smo "bića za smrt" znači i ostvariti autentičnu egzistenciju. U takvom shvaćanju onda i sadašnjost zadobiva karakter apsolutne punine i ljudski život postaje osoban i neponovljiv. Tako se Heideggerov egzistencijalizam kroz svoju viziju smrti predstavlja kao čista ljudska imanentnost i ništa više.

Heidegger je silno utjecao na suvremenu filozofsku misao. J.P. Sartre je preuzeo njegovu misao o humanizaciji i personalizaciji smrti, razradio je, ali i odbacio kao nešto apsurdno jer smrt nikako ne može ući u samu definiciju čovjeka kao "bića za smrt". To je naprosto neprihvatljivo.

Sartre smatra da smrt nikako ne može biti svojstvena životu iz tog razloga što je život polet i iščekivanje, dok je smrt nenadani i neprotumačivi nestanak. Ona stoga i jest apsurdna. Smrt je kao takva uvijek neočekivana, jer kad bi je se moglo očekivati, moralo bi se i imati iskustvo smrti. A to iskustvo nitko nema; ono ne postoji. Smrt je stoga jednako kao i rađanje osobni i neočekivani događaj; to je vječni ulazak nepredvidivog unutar svojih planova i ona nikada nije moja mogućnost. Ona je, zapravo, negacija svih mogućnosti i uništenje svih svojih planova. Stoga Sartre i tvrdi: "Svatko tko postoji, rađa se bez razloga, živi u slabosti i umire slučajno".¹⁰

Iz toga slijedi da je i ludo pripremati se za smrt. Ona ne samo da ništi sve moje mogućnosti, već me i kao robu izručuje drugima. Sve dok je čovjek živ, on je sudac svojega života i svojih odluka i čina, a poslije smrti to postaju drugi, a on nema niti mogućnosti da se brani.¹¹

Takva filozofsko-egzistencijalistička razmišljanja o smrti izazvala su i neke teologe na ponovno razmišljanje o smrti. Tako se i rodila moderna te

10. Cit. prema M. BORDONI, n. dj. str. 29.

11. Usp. M. BORDONI, n. dj. str. 29-35.

teologija smrti čiji su začetnici K. Rahner, L. Boros, R.W. Gleason.¹² Heideggerova ideja čovjeka kao "bića za smrt" navela je teologe da razmisle o smrti kao o konačnom "ispunjenju": na času smrti čovjek daje konačnu sliku o sebi i svojoj opstojnosti. U tom smislu smrt postaje pristup u konačnu personalizaciju i vodi k ispunjenju ljudske opstojnosti u njezinim bitnim činima spoznaje i volje da se konačno i nepovratno opredijeli.

Tako se rađa ideja o čovjekovoj prigodi i sposobnosti da na času smrti učini osobno slobodni čin u kojem može ostvariti sveukupnost svoga bića i dati konačno određenje svoje prave opstojnosti za Boga. To je hipoteza o tzv. "konačnom opredjeljenju" o kojem bi ovisila, u konačnici, sudbina čovjekova vječnog života. Ipak se to ne ostvaruje samo tako jednostavno i ljudi bi upravo zbog toga "konačnog opredjeljenja" trebali ozbiljno početi razmišljati o ozbiljnosti života i smrti. Smrt se u tom smislu shvaća kao krug svih egzistencijalnih opredjeljenja. Nije riječ, dakle, o zauzimanju posebnog stava prema smrti već prema životu koji se treba ostvariti u vječnosti.

Takva teološka razmišljanja dovela su i do historizacije kršćanske eshatologije koja je postala veoma aktualna u naše doba jer "odatle dolaze oni dragani koji potresaju i plode čitavo područje naše teologije", kako se izrazio Von Balthasar.¹³

Nadasve je akutan problem pastoralne teologije i pitanje vječnog spasenja velikog broja ljudi koji umiru iznenada i veoma često bez vlastite krivice. A danas se doista umire brzo, lako i nenadano. Za mnoge je sablazan to da vječni život ovisi isključivo o stanju milosti ili grešnosti prije same smrti, a čovjek nije imao nikakve mogućnosti da se konačno opredijeli za ili protiv Boga. On se nalazio u stanju čovjeka putnika i nije moguće da je to stanje konačno u času nenadane smrti. Kad bi tako bilo, onda bi Bog čovjeka u slučaju nagle smrti zauvijek stavio u stanje nepokajanja, a da čovjekovo odbijanje zapravo i nije bila njegova konačna odluka. Daje li onda Bog u tom slučaju svim ljudima dovoljno milosti za spasenje?

12. K. RAHNER, *Zur Theologie des Todes*, Freiburg 1958; L. BOROS, *Mysterium mortis*, Freiburg 1962; R.W. GLEASON, *The World to come*, New York 1958.

13. H.U. von BALTHASAR, *Eshatologie*, u *Fragen der Theologie heute*, Einsiedeln 1960.

Time današnja eshatologija nije više traktat "de rebus novissimis" u kojima se na posljednje čovjekove stvarnosti gleda samo u perspektivi poslije života. Današnja teologija otkriva eshatološku dimenziju cijelog kršćanstva. Kršćanstvo je eshatologija od početka do kraja: ono je bitno prožeto nadom i uvijek je usmjereno prema naprijed. Ono je stoga uvijek nanovo revolucija i preoblikovanje sadašnjosti, a njegova eshatologija se shvaća kao iskustvo vlastitog vremena u povijesti pred Bogom. kao takva ona onda nije samo govor o "posljednjim stvarima" koje nadilaze ljudski ovozemaljski život, već je puno više od toga: ona govori o "prvim stvarima" života, tj. kako se Bog odnosi prema ljudima i kako im se objavljuje. Ta eshatološka struja odbacuje zatvoreni horizont egzistencijalističko-sekularizirane filozofije i poziva čovjeka da se ne odriče svojih dužnosti u sadašnjem svijetu i povijesti već ga poziva na potpunu odgovornost "ovdje i sada" pred životom i smrću.

2. Uklanjanje smrti iz današnjeg života

Zanimljiva je činjenica: književnost, filozofija i teologija nikada nisu prestale govoriti o smrti,¹⁴ a povijest, psihologija i sociologija su o njoj savršeno šutjele. Tek je otprije nekoliko godina tabu prekinut i pojavila se bogata literatura o ponašanjima i običajima ljudi prigodom smrti.¹⁵

Zapravo, veliki fenomen modernog razdoblja je nestanak smrti s obzora života. O njoj mnogi ne žele ni misliti niti govoriti. Na pitanje da li se boji smrti, poznati talijanski pisac A. Moravia, ovako odgovara: "O njoj nikada ne mislim. Smrt ne postoji. Po Einsteinu nema kraja i nema početka. Netko umire: to je kraj svega, jer umire najprije za sebe, a malo poslije umire i za druge i ono malo što ostaje poslije njega. Smrt je transformacija određenih oblika života."¹⁶

Današnjem čovjeku kao da je oduzeta njegova smrt, a njegovoj svojoj mogućnost da izraze svoju žalost. Naše društvo je izbacilo smrt iz sebe, izuzevši smrt državnika i uglednika. U današnjim gradovima se sve više može

14. Usp. E. MORIN, *L. Homme e la mort devant l' histoire*, Paris 1951.

15. Ph. ARIES, *L' uomo e la morte dal Medioevo a oggi*, Bari 1985.

16. AA. VV, *Morire si, ma quando?*, Milano 1977, str. 22.

vidjeti i doživjeti izuzevši pogrebne povorke, jer na ulicama nema više spro-
voda niti mrtvačkih kolica. Kad netko i umre, društveni život se niti za tren-
utak ne zaustavlja, a zajednicu smrt njezina člana više uopće ne pogađa. U
današnjim gradovima se živi kao da više nitko ne umire. Smrt je u našem vi-
sokotehniciziranom svijetu naprosto zabranjena, a ta je zabrana slična onoj
koju je kroz povijest imala seksualnost: ona je tu i svatko za nju zna, ali se
o njoj ne smije govoriti.

I sam umirući danas je, uglavnom, lišen svoje smrti jer je odveden
među četiri gola bolnička zida, okružen svim mogućim medicinskim aparati-
ma. Tako umire sam i potpuno izoliran od svega. A nekada je čovjek bio
protagonist vlastite smrti. Najprije su se zatvarali prozori na sobi umirućega,
palle su se svijeće i donosila se sveta voda uz tihu molitvu ukućana za ispo-
koj pokojnikove duše. Na samu vijest o umiranju nagmuli bi susjedi, rođaci
i prijatelji uz otužno šaputanje. Svi su bili ozbiljni jer smrt je bila tu među
njima. Od župne crkve se upućivala mala procesija sa zvoncem jer je dolazio
župnik i umirućem donosio "posljednju popudbinu". Iza same smrti dolazili
su svi, čitavo mjesto, da bi rodbini umrloga iskazali sućut, a umrlome posl-
jednju počast. Do crkve bi se formirao sprovod, a u samoj crkvi su bili svi
sjedinjani u molitvama za pokojnika, a zatim ga ispratili do groba. Ni tu nije
sve završavalo: kroz dugi period žalosti redovito se posjećivao pokojnikov
grob. Određena društvena zajednica smrću svoga člana je bila pogođena,
ukupno je reagirala oplakujući ga, počevši od najuže obitelji pa sve do
najšireg kruga društva. Ne samo da je svatko javno umirao poput Luja XIV.
već je i svačija smrt bila društveni i javni događaj koji se ticao svih i koji je
žalostio sve. Nije to bio samo pojedinac koji je nestao iz života, već je čitavo
društvo bilo njegovom smrću ranjeno, a rana je morala zacijeliti.

To je bila "lijepa smrt" i za takvu smrt su se kršćani molili i utjecali se
posebno sv. Josipu zaštitniku "lijepa smrti". Ona se smatrala Božjim blagos-
lovom i bila je shvaćana gotovo kao pravo svakog pojedinca. I u slučaju da
teški bolesnik nije osjećao blizinu svoga zemaljskog kraja, bila je dužnost
ukućana da ga obavijeste. U srednjem vijeku je čak svako mjesto imalo svo-
ga "navjestitelja smrti" (nuntius mortis). Nekada se javno rađalo i javno
umiralo. Takav način umiranja i proživljavanja tuđe smrti sličio je na neki
obred u kojem je umirući imao glavnu ulogu.

Premda po našim selima ima još uvijek takvih "lijepih smrti", ipak se
počelo odvoziti bolesnike u bolničku izolaciju da tamo umru. Uz to, i na

našim selima se pojavio novi oblik: nastojanje da teški bolesnik ne sazna da mu se bliži zadnji čas. Pače, danas se smatra dužnošću liječnika i ukućana da od bolesnika sakriju pravu istinu. To se smatra etičkim načelom kako bi smrt došla, a da umirući to niti ne osjeti. Zbog toga se teški bolesnici često tretiraju kao maloljetnici, ispunjavaju im se sve želje te i sami zaključče da nije s njima sve kako valja.

To umiranje u bolesničkoj osami danas se naziva novim "stilom umiranja".¹⁷ Uzrok takve tihe smrti je nekakvo moderno dostojanstvo: smrt ne smije smetati onima koji i dalje žive. Ideal mnogih jest: nestati sasvim tiho i nikome ne smetati. To je tzv. "slatka smrt" modernog čovjeka-mase.

Uz tu vrstu "slatke smrti" u kojoj se ne želi smetati živima, pojavio se novi fenomen: ne treba se žalostiti zbog smrti drugoga, niti mrtve treba oplakivati. Tako je postala zabranjena, tisućljetna potreba žalosti za pokojnikom, pa bila ona spontana ili nametnuta običajima.¹⁸ Današnje društvo ne kako očekuje da pokojnikova rodbina ima kontrolu nad svojim osjećajima, da ne plače, jadikuje i da se ne povlači u korotu. Tako se traži isto ono dostojanstvo kao i od umirućih: ne smetati živima.

Kao reakcija na takav stav i način umiranja, u Americi su se pojavili novi stavovi prema smrti i prema umirućima.¹⁹ Amerika se počela zanimati za umiruće. Inicijativa je došla od liječnika, a pod pritiskom psihologa, sociologa, a nešto kasnije i od psihijataru. Umirući su odjednom počeli ljudima buditi samilost. Najprije je H. Feifel objavio svoju knjigu razgovora s umirućima 1959. godine,²⁰ a deset godina kasnije liječnica Elisabeth Kubler-Ross svojom knjigom o smrti i umiranju, prodanom više od milijun primjeraka, upravo do temelja potresla Ameriku.²¹ Javno mnijenje se naglo zainteresiralo za umiruće u želji da im povрати oteeto dostojanstvo. Kubler-Ross pripovijeda o iskustvu četvorice studenata teologije koji su njegovali teške bolesnike i promatrali njihove reakcije kada im je bilo rečeno da im se bliži kraj života. Jedino se djeca nisu ništa bojala jer i nisu shvaćala što to

17. Usp. B.G. GLASER - A.L. STRAUSS, *Awareness of dying*, Chicago 1965.

18. Usp. G. GORER, *Death, grief and mourning*, New-York 1965.

19. Usp. J. MITFORD, *The American way of death*, New York 1963.

20. H. FEIFEL, *The Meaning of Death*, New-York 1959.

21. E. KUBLER-ROSS, *On Death and Dying*, New-York 1969.

znači, dok su svi iznad deset godina i te kako bili uzdrmani. I najteži bolesnici su odlučno isključivali mogućnost smrti, pa radilo se i o najtežim bolesnicima i ma koliko se osjećali slabo. Kad im se njihovo teško stanje predočilo, uglavnom su prolazili kroz tri faze:

- 1) *odbijanje* - to se mene ne tiče; nikako ja;
- 2) *srdžba* - pa, zašto baš ja; zar moram baš sve ostaviti;
- 3) *zamjena* - baš ja, a možda ste se prevarili.

Iz svega toga se vidi želja bolesnika da s njima suosjećamo u tim teškim trenucima i da ih ne ostavljamo same.

U Americi se tako razvila nova znanost, tzv. *tanatologija* ili "znanost o smrti". Ta znanost nastoji upozoriti umirućega i sve one koji ga okružuju, ponajviše medicinsko osoblje, da i u smrti treba sačuvati dostojanstvo pacijenta, koje, unatoč svemu, mora biti svakome priznato, i to ne samo kao klinično stanje već i kao bitni događaj života koji nitko ne može izbjeći.

Jedan od glavnih uvjeta priznavanja tog dostojanstva jest da umirući bude točno informiran o svome stanju. To svi američki i engleski liječnici čine za razliku od europskih.

Zanimljiv je i film "Umiranje" (Dying) što ga je prikazala američka televizija 29. travnja 1976, a koji je imao ogroman odjek u američkom društvu. Režiser M. Roemer je godinama promatrao i snimao oboljele od raka, njihovo ponašanje i ponašanje njihovih obitelji, te je film, u neku ruku, dokument rječitiji od bilo koje knjige. On je donio četiri slučaja i na ta četiri slučaja prikazane su prave drame, različiti stavovi i mišljenja. Sva četiri slučaja su veoma različita, ali im je zajedničko to da su bolesnik i njegova obitelj bili točno upoznati o teškom i nesretnom oboljenju i o brzom kraju života.

U prvom slučaju gledamo i slušamo priču mlade žene koja priča o bolesti i smrti svoga muža. Oboje su dobro znali kako stvari stoje. Zanimljivo da ih saznanje o skorom svršetku nije blokiralo niti traumatiziralo, već naprotiv, omogućilo im je da osnaže svoju uzajamnu ljubav. Vrhunac priče je kada mlada žena veli da su joj posljednji dani uz umirućeg muža bili najsretniji i najljepši u životu.

Zanimljiv je i četvrti slučaj. Riječ je o crnačkom pastoru od kojih pedeset godina. On živi u maloj kući, okružen brojnom obitelji: žena koja

se ponaša sasvim naravno i jednostavno, brojna djeca i unuci. Pastor je osjetio nekakve čudne i pomukle bolove i odlazi k liječniku. Liječnik ustanovljuje rak na jetri i on to saopćava njemu i njegovoj ženi: opaka bolest je tu i nikakve nade u ozdravljenje nema. Njih oboje su silno iznenađeni, postaju žalosni, a onda se pomiruju s činjenicom, predaju se iskreno u volju Božju i iskazuju međusobnu nježnost. Sin ga zatim vodi na jug, na mjesto njegova djetinjstva i na grob njegovih roditelja. Iza toga se vraća kući i slijedi samo umiranje. On leži u krevetu u svojoj sobi, oko njega je okupljena čitava obitelj, brojni prijatelji i rodbina. Jedan po jedan ga ljube sinovi i tako se od njega opraštaju. On trpi silne bolove što mu se vidi na licu, ali ostaje evanđeoski miran i predan u ruke Božje. Konačno se vidi završni sprovodni obred u njegovoj crkvi: on je položen na odar, a ispred odra plačući prolaze njegovi župljani i prijatelji. Nema sumnje, tu je riječ o pripitomljenoj, obiteljskoj i javnoj smrti.

Zaključak:

Moderna egzistencijalistička misao smrt najprije predstavlja kao mogućnost Dasein-a, i time smrt postaje dio ontologije. No, samo ontološko značenje te stvarnosti koja se zove smrt ipak je usko povezano s njezinom "ontičkom" činjenicom, čime se počela baviti i medicina, ali ograničujući se samo na fenomenološko opisivanje umiranja. Tu razliku na teološkom planu veoma dobro uočava K. Rahner te smrti daje formulu "podjele duše od tijela". Heideggerov egzistencijalizam isključuje i samu mogućnost onostranosti, te kao takav ostaje na polju ontološkog, dok teološko razmišljanje to uključuje, te prelazi stoga u ontičko, i time sasvim zadovoljava kršćansko-biblijskoj nauci o smrti.

Ideji čovjeka kao "bića za smrt" žestoko se opire J.P. Sartre. Smrt nikako ne može biti čovjekova ontološka struktura jer smrt uništava ljudsku egzistenciju i svaku drugu mogućnost bića. Smrt je za Sartrea fatalnost, ona je stranac, ona je apsurd.

Logično tomu smrt onda treba izbaciti iz života društva da ne smeta živima. Stoga je današnji čovjek spreman prihvatiti tuđu smrt, ali nikako i svoju vlastitu. Velike nade su postavljene u modernu medicinsku znanost, ali su time i veća razočarenja jer smrt i dalje postoji.

Smrt dragih osoba i dalje pogađa ljude i oni zbog toga žaluju, ali su, uglavnom, prinuđeni da "usmrte mrtvoga u sebi" svaki put kad vide leš prijatelja, brata, roditelja. To je teški, frustrirajući napor, pogotovo ako biva zabranjeno da ga žali ili oplakuje.

Našem današnjem čovjeku je i data nekakva luda nada da će zla iz njegovog svijeta pomalo nestati. Ali uvijek ostaje strašno pitanje: ako nema zla, zašto onda smrt? Na to pitanje današnje društvo dodaje dva odgovora: jedan banalni, a drugi aristokratski.

Prvi je, zapravo, priznanje nemoći pred smrću, ali tako da nikako ne treba priznati sablazan nemoći pred onim što se nije moglo spriječiti. Stoga treba sve učiniti kao da smrt ne postoji i tako prisiliti ljude da o njoj šute. Kad se ta šutnja prekine kao u Americi, ona i opet služi tome da se smrt uvede na obični svakodnevni događaj. Dakle, živimo u vremenu kada ni pojedinac ni zajednica nemaju odvažnosti priznati postojanje smrti i umiranja.

Takav nojevski stav nije uništio smrt niti je umanjio strah od smrti. Pače, stari divlji strahovi su trijumfirali pod maskom tehničke moći medicine. Smrt u bolnici, među gola četiri zida i onim medicinskim aparatima, danas je, zapravo, najstrašnija slika smrti koja gore plaši od leša ili kostura.

Drugi odgovor je antropološkog smjera i on dobro osjeća kontradikciju iz prvog odgovora. U ovom odgovoru se stoga i smrt želi manje izbaciti iz života, a što više je humanizirati. Stoga se i govori o nužnosti smrti, o njezinom prihvaćanju i svijesti da umrijeti nije nikakva sramota. To je nastojanje, zapravo, da se pomiri smrt s osjećajem sreće čime je moderni čovjek opsjednut. Stoga se smrt treba pretvoriti u miran i dostojanstven odlazak zauvijek. Društvo i opet ne bi trebalo biti potreseno zbog toga naravnog biološkog procesa, a ponajmanje mu trebaju plač, žalost i strah.

To su konačno stavovi sekulariziranog čovjeka koji je iz svoga svijeta istjerao Boga te ni u pitanju smrti ne želi prihvatiti njegovu milosnu ruku da ga preko smrti uvede u život vječni.